

Український і кримськотатарський народи довгий час мешкають на прилеглих територіях, тому міжкультурний обмін та комунікація – явище закономірне і неминуче. Міжкультурна комунікація як об'єктивна реальність світу є сферою соціальної реальності, що формується в процесі взаємодії культур. Цей процес передбачає взаємопроникнення культурно-комунікативних смислів із збереженням самоїдентичності та індивідуальних особливостей народів. Тому подібність чи запозичення фольклорних мотивів не є явищем незвичним. Однак, зважаючи на приналежність українців та кримотатар до різних етнічних і релігійних спільнот, значна кількість схожих рис фольклорного образу при однаковому його сприйнятті носіями фольклору може свідчити про

давність, значущість і природність персонажа для обох культур, він розвивався разом із ними, залишаючи незмінним своє ядро, а не був пізнім запозиченням.

Дотичні точки та взаємовплив української й кримськотатарської культур, а також їх подібність, що впливає з загальнолюдських цінностей, чи відмінність, продиктована особливостями історичного розвитку, досліджені не достатньо. Цей напрям має великий потенціал як джерело історичних, фольклорних, соціальних, психологічних даних.

Вампір-упир, давність його образу та повнота увібраних смислів, походження, причини широкого міжкультурного поширення та незмінної популярності у народній свідомості також варті глибшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Melton John Gordon. The Vampire Book: The Encyclopedia of the Undead. Canton, 1994. 640 p.
2. Жовтий С. Відображення міфологічних уявлень про вампірів у житті українців другої половини XVII – початку XIX століття. *Україна у світовій історії*. 2014. № 1(50). С. 46–54.
3. Жовтий С. Образ вампіра в українській демонології. *Одеські етнографічні читання. Локальна та регіональна специфіка традиційної культури*. 2013. С. 214–222.
4. Франко І. Я. (Мирон). Спалення упирів в с. Нагуєвичах в 1831 р. *Київська старовина*. 1890. Т. 29. С. 101–120.
5. Новий літописець. 24. XVII ст.
6. Гуманенко Л. П. Кримськотатарський фольклор і його особливості. *Культура народів Причорномор'я*. 1999. № 6. С. 313–315. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/92012> (дата звернення: 01.05.2023)

УДК 82.091; 821.161.2; 398

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.40>

«БОРИТЕСЯ-ПОБОРЕТЕ!»: ТЕМА ВІЙНИ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА («СИМВОЛІЧНІСТЬ ОБРАЗІВ» І СЬОГОДЕННЯ)

“FIGHT – YOU'LL WIN!”: THE THEME OF WAR IN THE WORKS OF TARAS SHEVCHENKO (“SYMBOLISM OF IMAGES” AND THE PRESENT)

Яремко Л.М.,

orcid.org/0000-0003-2092-6225

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української фольклористики імені Філарета Колесси
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті по – новому осмислено тему війни у творчості Тараса Шевченка з огляду на події війни росії проти України.

Багато невідомих граней величного слова Шевченка-Пророка знаходять своє віддзеркалення у новітніх студіях цілої плеяди відомих сучасних шевченкознавців. Вказано на значимість Шевченка для України, яку потужно окреслив Іван Дзюба: «Шевченко як явище велике й вічно живе – невичерпний, нескінченний і незупинний». Акцентовано, що новий напрям дослідження у шевченкознавстві розвиває Ірина Роздольська з проблематикою «Шевченко і січове стрілецтво».

Простежуємо сучасність поезії Тараса Шевченка у сьогоденні. Його знамените «Борітеся-поборете!» звучало і звучить потужним закликком до нації. Ми переосмислюємо тему війни у творчості поета (на прикладі поеми

«Кавказ»), наголошуючи на сучасності Шевченка у складний період війни росії проти України. Говоримо про той факт, що у соціальних мережах є багато світлин сучасного Шевченка у «бронежилеті» з гаслами: «Борітеся – поборете!».

Показуємо поетичну наповненість і символічність образів поеми «Кавказ»: Прометея, орла, концептів доля, слово, душа, війна та ін.

Переосмислюємо образ Прометея у творі «Кавказ» і трактуємо Україну як символ незборимого Прометея, бо у важкій боротьбі сьогодення вона є незламною. Окрім того, український народ – це також втілення рис нескореного Прометея.

У символічному образі орла маємо втілення рис російської імперії, яка прагнула до поневолення народів Кавказу. Не менш загарбницькою вона є тепер, у ХХІ столітті, по відношенню до української нації.

Звертаємо увагу на те, що війна в інтерпретації Шевченка – це сльози, кров, значна кількість загиблих. Концепт «сльози» співзвучний з концептом «кров». Використовуючи прийом градації, який підсилює емоційно-смыслову значимість, Шевченко показав величезні масштаби людського горя.

У «Кавказі» Тарас Шевченко представив нам образ «лицарів великих», яких він возвеличує і співає їм славу. «Сучасні лицарі»- воїни ЗСУ.

Стверджуємо, що Тарас Шевченко – це голос нації, його незборима сила і неперевершена велич духовного зростання. Ми приходимо до джерела його поетичного слова і черпаємо цілющу воду мудрості, незламності, сили духу і Перемоги!

Ключові слова: Тарас Шевченко, «Кавказ», символічність, війна, «Борітеся-поборете!», концепт, змісли.

The article re-examines the theme of war in Taras Shevchenko's work in light of the events of Russia's war against Ukraine.

Many unknown facets of the majestic word of Shevchenko the Prophet are reflected in the latest studies of a whole pleiad of well-known contemporary Shevchenko scholars.

The significance of Shevchenko for Ukraine, which Ivan Dziuba powerfully outlined, was also pointed out: «Shevchenko as a phenomenon is great and eternally living – inexhaustible, endless and unstoppable».

It is emphasised that Iryna Rozdolska is developing a new area of research in Shevchenko studies with the topic «Shevchenko and the Sich Riflemen».

We trace the relevance of Taras Shevchenko's poetry to the present. His famous «Fight – you'll win!» sounded and still sounds like a powerful call to the nation.

We are rethinking the theme of war in the poet's work (on the example of the poem «Caucasus»), emphasizing Shevchenko's modernity in the difficult period of Russia's war against Ukraine. We talk about the fact that there are many photos on social media of a modern Shevchenko wearing a «bulletproof vest» with slogans: «Fight – you'll win!».

We show the poetic content and symbolism of the images of the poem «Caucasus»: Prometheus, eagle, concepts of fate, word, soul, war, etc.

We reinterpret the image of Prometheus in the work «Caucasus» and interpret Ukraine as a symbol of the unconquerable Prometheus because, in the difficult struggle of our reality, it is unbreakable. In addition, the Ukrainian people also embody the traits of the unconquered Prometheus.

In the symbolic image of the eagle, we have the embodiment of the features of the Russian Empire, which sought to enslave the peoples of the Caucasus. It is no less invasive now, in the twenty-first century, in relation to the Ukrainian nation.

Please note that war in Shevchenko's interpretation means tears, blood, and a large number of dead. The concept of «tears» is consonant with the concept of «blood». Using the gradation technique, which enhances the emotional and semantic significance, Shevchenko showed the enormous scale of human grief.

In «The Caucasus» Taras Shevchenko presented us with the image of «great knights» whom he praises and sings their glory. «Modern knights» are soldiers of the Armed Forces of Ukraine.

We establish that Taras Shevchenko is the voice of the nation, his indomitable strength and unsurpassed greatness of spiritual growth. We come to the source of his poetic word and draw the healing water of wisdom, invincibility, strength of spirit and Victory!

Key words: Taras Shevchenko, «The Caucasus» symbolism, war, «Fight – you'll win!», concept, meanings.

Постановка проблеми. Про генія української нації – Тараса Шевченка маємо чимало наукових досліджень. [4, с. 16], [5, с. 416], [3, с. 720], [12, с. 258], [8, с. 1; с. 8–9], [1, с. 20–27] та інші. Окрім того, наукові інституції щорічно проводять конференції, у яких щоразу звучать нові, ще не збагненні грані поетового карбованого слова. Ми спостерігаємо правдивість, заряд енергії і мислі провісника долі української нації, яка виборює свою свободу і незалежність.

Свого часу український журналіст і публіцист Микола Троцький осмислив значимість «Кобзаря» Тараса Шевченка для усіх, кого війна

змусила залишити рідну оселю: «Коли російське військо в літі 1914 р. вступило до Львова, Українці-офіцери та прості салдати в короткім часі не лишили жадного примірника «Кобзаря» Шевченка в львівських книгарнях. Українці, що були примушені проливати свою кров «не за Україну, а за її ката», шукали втіхи й поради в рідних рядках улюбленого національного поста. Твори Шевченка в Галичині були для них ніби символом єдності українських земель, які російські орди переходили вздовж і попереки, нищучи огнем і залізом. І в багатьох з них зажеврїла чи спалахнула полуміннем свідомість

значіння кривавих років війни для budouчої долі України» [9].

Ще не осмислені грані величного слова Шевченка-Пророка знаходять своє віддзеркалення у новітніх студіях цілої плеяди відомих сучасних шевченкознавців. [3, с. 720], [1, с. 20–27]. З огляду на події війни росії проти України, ми бачимо сучасність поезії Тараса Шевченка у сьогоднішній. Його знамените «Борітеся-поборете!» звучало і звучить потужним заклик до нації знищити будь-якого ворога на своїй землі. Значимість Шевченка для України потужно окреслив Іван Дзюба: «Шевченко як явище велике й вічно живе – невичерпний, нескінченний і незупинний. Волею історії його ототожнено з Україною, і разом з її буттям триває Шевченкове, вбираючи в себе нові дні й новий досвід народу, озиваючись до нових болів і дум, стаючи до нових скрижалей долі, приймаючи на себе наші провини та злостиві рахунки недругів» [3, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан і перспективи Шевченкознавчих студій на сучасному етапі ґрунтовно висвітлив Олександр Боронь [1, с. 20–27]. У Шевченкознавчому дискурсі, знаковою подією стало видання «Шевченківської енциклопедії», яку підготував Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України [10]. Новий напрям у Шевченкознавстві розвиває Ірина Роздольська з проблематикою «Шевченко і січове стрілецтво» [7, с. 240–251]. До теми поетичного світу Тараса Шевченка дотичні наукові студії Івана Дзюби [3, с. 720], Михайлини Коцюбинської [6, с. 272], Андрія Скоця [13, с. 258]. Ми спробуємо переосмислити тему війни у творчості поета (на прикладі поеми «Кавказ»), акцентуючи на сучасності Шевченка у складний період війни росії проти України. У соціальних мережах є багато світлин сучасного Шевченка у «бронезилеті» з гаслами «Борітеся – поборете!».

Постановка завдання. Ми намагатимемося по-новому проінтерпретувати деякі символічні «змісли» поеми (образ нескореного Прометея, образ ненаситного орла, концепти серце, душа, воля, слово, слава, війна та інші), які несуть у тексті певне емоційне навантаження.

Мета статті – показати поетичну наповненість і символічність образів поеми «Кавказ» з огляду на висвітлення у ній теми війни та актуальність цих зміслів у сьогоднішній.

Виклад основного матеріалу. Важлива проблема поеми Тараса Шевченка «Кавказ» – гнівне викриття і засудження московського імперіа-

лізму. Це імперія зла, яка несла лише страждання, біль і ненависть. Як влучно написав Іван Дзюба: «Шевченків біль – біль за всі невинні жертви кавказького злочину російської імперії. Шевченків гнів, Шевченків суд спрямовані проти росії як імперії... Проти імперських «хортів, і гончих, і псарів», і «батюшків-царів», проти озвірілих героїв-патріотів, а не проти нещасних рабів-«солдатушек», силоміць загнаних на кавказку бойню, хоч і з останніх нерідко робилися «герої» [3, с. 329].

Саме «національно-визвольна боротьба кавказьких народів стала історичним матеріалом для великих художніх узагальнень» [12, с. 197].

«Кавказ» Тараса Шевченка побудований на певних символічних смислах. Ми можемо виокремити тут кілька рядків певних концептуальних нагромаджень:

1. Гори-хмари-кров-Прометей-орел.
2. Серце-душа-воля-слово-слава-Бог.
3. Правда-дух-воля.
4. Сльози-кров-сльози-ріки-море-огненне море.
5. Слава-лицарі-правда-воля.
6. Кайдани-тюрма-престол-Сибір-тюрми-люди-цар-небо-рай.
7. Слово-істина.
8. Храми-каплиці-ікони.
9. Кража-війна-кров-сонце правди.
10. Гори-поле-море.
11. Кат-кров.
12. московська чаша-московська отрута.
13. Душа-козаки-могили-степ.
14. Сльози-неволя-степ.
15. Думи-горе.
16. Могила-степи-море.
17. Думи-згадки.

За цими асоціативними нагромадженнями, здавалося б різних понять, можемо відчитувати певні змістово-символічні вузли. З перших рядків тексту маємо образ гір, які «засіяні горем», «кровію політі». Чому саме таким постає цей образ гір? Звісно, це пов'язано з подіями війни росії проти народів Кавказу (1811–1864 рр.). Далі маємо образ Прометея, якого «споконвіку» карає орел. Як відомо, вперше образ Прометея з'явився в давньогрецькій міфології, де увіковічний образ титана в трагедії «Прометей закутий». В основу цього твору історія про те, як за велінням Зевса Прометей був прикутий до скелі. Сила Прометея у «Кавказі» – у незборимості: його серце неможливо знищити, воно постійно оновлюється і навіть «сміється». Відповідно, непереможними є душа, воля, слово і слава:

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля...
Не скує душі живої
І слова живого. [12, с. 344].

Образ Прометея, який створив Тарас Шевченко, попри епізодичне використання, має символічний зміст. Дослідники не раз вказували на те, що він символ народу, який бореться, і з цим важко не погодитися. За спостереженням літературознавця Андрія Скоця «Титан Прометей-це художнє уособлення нездоланої бессмертної сили народу. Поетичні образи «душі живої» і «Слова живого» подано в одній площині, паралельно з образом «слави Бога, Великого Бога». Це їх найвищий художній вимір. Ця образна «триїця» – Душа, Слово, Бог» – високі аксіологічні етичні категорії, великі духовні зусилля безсмертя народу» [13, с. 155]. Невмирущими константами українського народу є душа, воля, слово. Можна доповнити інтерпретацію цього образу відповідно до сучасних реалій війни: Україна – образ нескореного Прометея, бо нікому не під силу поневолити її, поставити на коліна. Вона знову відродиться із руїн після лихоліття війни. Окрім того, народ України- образ незборимого Прометея, бо немає такої сили, яка б змогла знищити волелюбну націю.

Протилежним, негативним забарвленням сповнений образ орла. Це великий хижий птах, призначення якого «щодень божий добрі ребра й серце розбивати». У символічному образі цього птаха маємо втілення рис російського самодержавства, ненаситного тоді до чужих земель і поневолення народів Кавказу. Загарбницького тепер, у XXI столітті, зазіхаючого на чужі території вільної, незалежної держави України. «В уста московського колонізатора Т. Шевченко вкладає фальш, брехню, лицемірство, словоблудство, а то навіть гірку правду про національну нерівність, експлуатацію, деспотизм в імперії», – слушно підкреслює у своєму дослідженні Андрій Скоць [13, с. 197].

Війна у візії Шевченка це: це кров, сльози, велика кількість людських жертв. Загибель людей у війні має надзвичайні виміри. Образ «кривавих рік» є символом втрат на війні. Епітет «кривавії» вказує на масштаб цих втрат: вони такі значні за величиною, як ріки. Образ гір виступає теж своєрідним символом «горя»: вони засіяні «горем» (асоціація, що «земля засіяна горем») і «кровію політи» (замість дощу, земля полита «кровію»). Такі метафоричні образи підсилюють співпереживання природи, що оточує людину, з подіям війни, яка несе «смерть». Концепт «сльози»

співзвучний з концептом «кров». Це сльози вдів, дівчат, матерів, батьків. За допомогою прийому градації, що підвищує емоційно-смыслову значущість, Шевченко змальовував величезні виміри людського горя: «не ріки-огненне море!» Метафора – «огненне море» сліз і крові свідчить про масштабність втрат у війні.

Лягло костями
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові? Напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх. А дівочих,
Проливих тайно серед ночі!
А матерних гарячих сльоз!
А батькових старих, кровавих,
Не ріки – море розлилось,
Огненне море! [12, с. 344].

У саркастичному ключі автор висловлює «подяку»: «хортам, і гончим, і псарям, і нашим батюшкам-царям – слава». «Слава» для царів-сатирично-викривальна, що демонструє їхню «ницість» перед «величним вільним народом».

Шевченко ставив риторичне запитання: «за кого ж Ти розп'явся, Христе, Сине Божий?». Чи за слово Істини? Чи, може, навпаки? Ліричний герой (автор) символічно писав про ворогів кавказького народу, які б'ючи поклони перед образом Господнім, пропонують «кражу», «войну», «кров», прагнуть пролити «братню кров». Агресор готовий усього навчити: і як «муровати тюрми», «кувати кайдани», «носити кайдани». Натомість – відібрати «сині гори», що символізують волю і свободу вільного народу, бо вже забрали і «поле і море». Ненаситність загарбника не має меж ні в чому.

Шевченкові болить за смерть свого друга-художника Якова де Бальмена, який пролив кров «не за Україну», а «за її ката». Епітет «добру», не «чорну» кров підсилює змалювання благородства художника, його світлі помисли. Символічною у тексті є образ «московської чаші» з «московською отрутою», з якої другові довелося спожити цієї отрути: загинути за волю і свободу кавказького народу. Шевченко називає свого незабутнього друга «живою душею», тобто його світлий образ і душа завше літатиме з душами козаків, які віддали своє життя за волю і свободу.

У «Кавказі» Тарас Шевченко представив нам образ «лицарів великих», яких він возвеличує і співає їм славу. Лицарі, які постійно перебувають під Божою опікою і захистом. Пророче сьогодні, як і у далекому минулому, звучить заклик Кобзаря:

Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая! [12, с. 344].

В образі «лицарів великих» сьогодні маємо тисячі воїнів ЗСУ, які заслуговують великої шани і похвали, адже вони боронять нашу святу землю від ворога ціною своїх життів. З великою вірою у Перемогу, яка неодмінно настане і добро пере- може зло.

«Вирування сумнівів, проклять і надій...але надія-над усе. Віра-над усе. Це щось інакше, ніж упевненість у перемозі горців, – для такої впевненості підстав тоді не було. Це бажання-веління горцям і всім «лицарям волі». Це жадання пере- моги добра над злом, це ствердження свободи як призначення людини і людства, це звага обсто- ювати правду перед Богом. Шевченків Бог – Бог усіх, хто хоче правди.» [3, с. 328].

Ідеал «лицарів великих» – це не був для нього лиш спогад історичний, хоч блискучий, але мер- твий; це був ідеал, який прагнув бачити знову пануючим, здійсненим на його Україні. Лицарями він зве і героїв сучасного йому Кавказа, які боролися проти росії за незалежність; лицарем зве і свого «Юродивого», того «одного козака з мільйона свинопасів», який чинно запроте- стував проти московського деспота. Давнина наша, яку паплюжать новітні «суєслови лице- міри», – дорога була Шевченкові, в ній бачив правдиву Україну, її лицарський дух прагнув воскресити знов» [4, с. 12].

Висновки. Тарас Шевченко – духовний батько української нації, до якого чи то у важкі часи лихо- ліття, чи у хвилини щасливого самоствердження державності звернені погляди мільйонів україн- ців. Велич його Слова несе у собі заряд сили духу і незламності, невичерпну духовну велич і гли- бинність. Тарас Шевченко – це голос нації, його незборима сила і неперевершена велич духовного зростання. Ми приходимо до джерела його пое- тичної криниці і черпаємо цілющу воду мудро- сті, незламності, сили духу і Перемоги! У цих глибинних словах поета «Борітеся-поборете!» ми відчитуємо нові змисли у подіях війни росії проти України. Україна – то символ непобідного Прометея, який щоразу оживає, Перемогою відродиться і Україна – нескорена, незборима, непереможна!

«Сьогодні, у день народження Кобзаря укра- їнські воїни у напівоточеному Бахмуті серед уламків розбитого будинку знайшли видання «Кобзаря», обережно його підняли і помітили, що книга рідкісна, видання 1917 року. Воїни – учас- ники громадської організації «Сокіл», вирішили передати книгу на реставрацію, бо вона потребує відновлення. На жаль, власник книги невідомий, але рідкісну книгу не буде втрачено», – розпо- вів на своїй сторінці у фейсбуці Юрій Бутусов – головний редактор Цензор. НЕТ. [2, 09.03.2023].

Шевченко з нами у сьогоднішні! Він з воїнами ЗСУ, яких надихає своїм Словом! Щоб захистити нашу землю від ворога і зберегти нашу волю і славу!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боронь Олександр. Шевченкознавство на сучасному етапі. *Шевченків світ*. 2015. № 8. с. 20–27.
2. Бутусов Юрій. Новини. Війна. (09.03.2023). Цензор. НЕТ. Електронний ресурс: URL :https://m.censor.net/ua/photo_news/3404780/ukrayinski_voynyny_u_napivotochenomu_bahmuti_sered_ulamkiv_zruyino (дата звер- нення: 28.05.2023)
3. Дзюба Іван. Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 720 с.
4. Донцов Дмитро. Заповіт Шевченка. 2-видання. Лондон: Спілка української мови, крайовий комітет. Великобританія. 1951. 16 с.
5. Івакін Ю.О. Коментар до «Кобзаря» Шевченка. Поезії 1847-1861 рр. Київ: «Наукова думка», 1968. 416 с.
6. Коцюбинська Михайлина. «Етюди про поезику Шевченка: Літературно-критичний нарис». Київ: Радянський письменник, 1990. 272 с.
7. Роздольська Ірина. Обрії стрілецької Шевченкіани. *Шевченкознавчі студії*. 2022. Випуск 1 (25). С. 240–251.
8. Сверстюк Євген. Шевченко понад часом. *Літ. Україна*. 2014. 20 березня. с. 1, 8–9.
9. Троцький Микола. Шевченко й війна. Вістник Союзу визволення України. 12.03.1917. Електронний ресурс: URL : <https://zbruc.eu/node/63391> (дата звернення: 28.05.2023).
10. Шевченківська енциклопедія: В 6 т. К.: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012. Т. 1: А–В. 744 с.; Т. 2: Г–З. – 760 с.; 2013. – Т. 3: І–Л. – 888 с.; Т. 4: М–Па. – 808 с.; 2015. – Т. 5: Пе–С. – 1040 с.; Т. 6: Т–Я. – 1120 с.
11. Шевченко Тарас. Зібрання творів: У 6 т. К., 2003. Т. 1: Поезія 1837–1847. 784 с.
12. Шевченко Тарас. Кавказ. Зібрання творів: У 6 т. К., 2003. Т. 1: Поезія 1837–1847. с. 343–347.
13. Шевченко Тарас. «Щоб слово пламенем взялось»: поетичний світ Тараса Шевченка: Монографія. Львів., ЛНУ імені Івана Франка. 2013. 258 с.